

Sprawozdanie

Wydziału krajowego w przedmiocie poboru denaturowanej soli dla bydła na podstawie ustawy z dnia 30. marca 1893 (Nr. 65. Dz. p. p.).

Wysoki Sejmie!

Na posiedzeniu z dnia 12. lutego 1894, załatwiając sprawozdanie komisji gospodarstwa kraj. w przedmiocie sprawozdania Wydziału kraj. o czynnościach, odnoszących się do podniesienia hodowli bydła, powziął Wysoki Sejm między innymi następującą uchwałę: „Poleca się Wydziałowi kraj., ażeby jak najspieszniej zbadał sprawę poboru denaturalizowanej soli dla bydła, unormowanego rozporządzeniem Min. Skarbu z dnia 29. grudnia 1893 Nr. 176 Dz. pp., i po zasięgnięciu opinii c. k. Towarzystwa gospodarskiego we Lwowie i c. k. Towarzystwa rolniczego w Krakowie, wyjednał u c. k. Rządu takie zmiany rzezonego rozporządzenia, któreby ułatwiły rolnikom korzystanie z soli dla bydła po niższej cenie w myśl ustawy z dnia 30. marca 1893 (Nr. 65. Dz. pp.)⁴. O wykonaniu tej uchwały, odnoszącej się do sprawy, która dla hodowli bydła jest u nas tem ważniejszą, że w skutek klęsk elementarnych musi ludność rolnicza zbyt często walczyć z brakiem zdrowej paszy dla bydła, Wydział krajowy niniejszem zdaje sprawę.

Ustawa z dnia 30. marca 1893, pozwalająca na wyrób 500.000 ctn. m. soli dla bydła dla całej Monarchii z wyjątkiem Dalmacyi, z którejto ilości wyznaczono na Galicyę rocznie 147 ctn. m. soli bydłowej, miała wejść w wykonanie z dniem 30. marca 1894; termin ten przyspieszony został ustawą z dnia 14. grudnia 1893, (Nr. 175. dz. pp.) a rozporządzenie, wykonawcze c. k. Min. Skarbu z dnia 20. grudnia 1893 (Nr. 176. Dz. pp.) określiło bliżej warunki zakupu tej soli. Już wówczas zwrócił Wydział krajowy uwagę na to rozporządzenie, udzielając je do wiadomości Wydziałom powiatowym okólnikiem z dnia 4. stycznia 1894. l. 661, polecając im zarazem, ażeby udzielili interesowanym wszelkich wskazówek i pomocy.

Na wstępie przytoczoną uchwałę polecił Wys. Sejm Wydziałowi krajowemu, by sprawę poboru soli bydłowej zbadał i starał się o zmianę rozporządzenia wykonawczego, dla naszych stosunków absolutnie nieodpowiedniego.

W wykonaniu tego polecenia postanowił Wydział kraj. przedewszystkiem zbadać, jakie postanowienia wydanych w tej sprawie rozporządzeń najwięcej korzystanie z wspomnianej ustawy utrudniają i zebrać faktyczne daty, dla przekonania się, jakie zmiany w owych przepisach wykonawczych są dla naszego kraju niezbędne. — Wedle przepisów wykonawczych o po-

borze soli dla bydła podzielono kraj na ośm, mniej więcej odpowiadających sobie rewirów, przeznaczono na każdą gminę i obszar dworski pewien kontyngent soli stosownie do ilości posiadanego bydła, i począwszy od 1. lutego, wydawano sól przez przeciąg 8 miesięcy, wyznaczając dla każdego rewiru jeden miesiąc, tak, że dopiero z końcem września wszystkie powiaty uzyskały możność poczynienia zakupna. Skutkiem tego dopiero w tym miesiącu można było pomyśleć o zebraniu owych wiadomości i dat faktycznych, na których miały się oprzeć starania o zmianę przepisów wykonawczych z 20. grudnia 1893. Reskryptem z dnia 18. września 1894 l. 46.559 wezwał Wydział krajowy wszystkie Wydziały powiatowe, ażeby przedłożyły wyczerpujące sprawozdania w tej sprawie a mianowicie, ażeby zbadały, czy i które gminy sól bydłą zakupiły, w jakiej ilości, a wreszcie jaką się okazała sól ta pod względem jakości i użyteczności dla bydła.

Dotychczas otrzymał Wydział krajowy sprawozdania od 45 Wydziałów powiatowych, z tej liczby zaledwie w 10 powiatach porobiono zakupna soli, i to stosunkowo nieznaczne, a mianowicie w powiatach: Biała, Bochnia, Chrzanów, Dąbrowa, Gorlice, Jasło, Mościska, Ropczyce, Tłumacz, Żydaczów; przeważnie zakupowały obszary dworskie, gminy zaś zaledwie w 4 powiatach wzięły udział w zakupnie.

Reszta Wydziałów powiatowych w liczbie 35 oznajmiła, iż w odnośnych powiatach soli tej nie zamawiano.

Opinia co do jakości i użyteczności sprowadzonej soli okazała się dość sprzeczną, albowiem odbiorcy z powiatów bialskiego, tłumackiego, chrzanowskiego, dąbrowskiego i gorlickiego twierdzą, że denaturowana sól okazała się dobrą i użyteczną lub przynajmniej dość dobrą, natomiast odbiorcy z innych powiatów twierdzą, że sól ta jest lichą, cuchnącą, że bydło niechętnie spożywa paszę, solą tą okraszoną, lub że jest ona zgoła dla bydła szkodliwą. Według zgodnie brzmiących sprawozdań gmin pow. chrzanowskiego sól ta posiadała wszystkie powyżej przytoczone wady, tak, że ludność musi ją z mazołem odczyszczać, by mieć z niej jakiś pożytek. Wedle sprawozdania gminy Paczatkowice w tymże powiecie, ze zrobionej próby okazało się, że sól, dostarczona tej gminie zawierała $\frac{1}{3}$ część soli, a $\frac{2}{3}$ przymieszek, co potwierdza Wydział powiatowy na podstawie dostarczonych mu próbek, twierdząc, że w najgorszych próbkach nie było prawie soli, tylko piołun i farba.

Również ujemną opinię przedstawił Wydział powiatowy wielicki, który w tej mierze zasięgał opinii poważnych rolników, prowadzących na większą skalę gospodarstwa mleczne. Charakterystyczną jest przedstawiona Wydz. kraj odpowiedź na odnośny kwestyjonarz przez p. Larysz Niedzielskiego ze Śledziejowic, który twierdzi, że sól denaturowana, jakiej dostarcza kopalnia wielicka, jest dla celów gospodarczych nieużyteczną a nawet szkodliwą, a w każdym razie za drogą.

Za drogą, gdy się porówna cenę soli kuchennej z ceną soli bydłowej, do produkcji której używają soli w gorszym gatunku ze znaczną domieszką piołunu i ziemi; płaci się więc nie tylko za sól, ale także za piołun i ziemię, które są niepotrzebne, a ziemia nawet dla organów trawienia szkodliwą. Nie do użycia zaś i szkodliwą jest dla gospodarstwa, gdyż bydło spożywa ją niechętnie, a dalej zapach i smak gorzki udzielają się mleku, które, jak wiadomo, nader łatwo chłonie wszystkie smaki i zapachy. Dając tę sól bydłu, otrzymuje się mleko gorzkie, zupełnie nie do użycia.

Dwa obszary dworskie z pow. mościskiego wyraziły się o jakości i użyteczności tej soli wręcz przeciwnie; jeden twierdzi, że jest zupełnie dobrą, drugi, że bardzo lichą i że nie opłaca się jej kupować.

Z sprzecznych tych opinii zdaje się wynikać, że w salinach nie przykładają się do wyrobu soli dla bydła dostatecznej uwagi, i że skutkiem tego trafiają się na przemian partye soli dobrej i zupełnie lichej.

Wszyscy zresztą nabywcy użalają się na zbyt wygórowaną cenę soli, zwłaszcza przy znacznych bardzo kosztach opakowania i transportu.

Reszta Wydziałów powiatowych oznajmiła, że nie robiono tam wcale zakupów soli denaturowanej, podając jako powód, bądź że oznaczono nieodpowiednią letnią porę, kiedy bydło soli nie potrzebuje, a włościanin nie posiada zapasowej gotówki, by robić zakupna na jesień i zimę, bądź zbyt wygórowaną cenę soli po wliczeniu kosztów opakowania i transportu, wreszcie uciążliwe formalności i kontrolę, przepisana rozporządzeniem z 20. grudnia 1893.

Koszta opakowania, a mianowicie koszt specjalnych worków na każde 50 klgr. soli, podnoszą cenę soli o 50 ct. na 100 klgr.; jeśli się do tego doda koszta transportu kolejną, odbiór ze stacyi kolejowej i dowóz do miejsca przeznaczenia, to wypadnie cena wobec jakości tej soli w rzeczy samej zbyt wygórowana, tak, że niemal po tejsamej cenie można nabyć sól t. zw. kamienną w bryłach, lub okruchy soli warzonki u miejscowych handlarzy bez wszelkiej mitregi.

Wydział powiatowy husiatyński oblicza cenę klgr. soli dla bydła na 8—8½ ct., w pow. rohatyńskim wypada 1 klgr. po 7—8 ct.; ten sam mniej więcej stosunek zachodzi we wszystkich powiatach wschodnich, podczas gdy cena najczystszej soli kuchennej za 100 klgr. wynosi 9 zł. w. a.

Ogólnem zaś jest użalenie się na zbyt uciążliwe formalności przepisów wykonawczych.

Przepisy te są rzeczywiście zbyt uciążliwe i przechodzą możność tych, dla których zostały wydane. Są one uciążliwe dla obszarów dworskich a cóż dopiero dla zarządów gmin, dla niepiśmiennych najczęściej wójtów i niezbyt inteligentnych pisarzy gminnych. Procedura zaś przy tem jest następująca:

Rozkład soli bydłowej na poszczególne kraje uskutecznia Ministerstwo Skarbu, rozkład na poszczególne okręgi, powiaty, a względnie na wszystkie gminy wykonują właściwe władze skarbowe w ten sposób, żeby ilość soli, na każdą gminę przypadająca, była podzielna przez cyfrę 50. W tym celu reszty, wynoszące mniej niż 25 klgr. należy opuszczać, wynoszące zaś tyle lub więcej, zaokrąglać do 50.

Celem rozkładu soli bydłowej, na daną gminę wyznaczonej, pomiędzy poszczególnych gospodarzy, winien przełożony obszar gminnego obliczyć w miesiącu listopadzie ilość bydła, własność gospodarzy wiejskich stanowiącego, a w tym obszarze gminnym umieszczonego. Obliczenie bydła odbywa się wedle trzech kategorii — a mianowicie z osobna: 1. bydło starsze, tj. konie i bydło rogate przeszło rok liczące, dalej 2. bydło młode, tj. źrebięta i bydło rogate już odsadzone a mniej niż rok wieku liczące, tudzież osły, wreszcie 3. trzodę. Następnie należy owe sztuki bydła zamienić na „jednostki bydłowe“. W tym celu ilość bydła kategorii 1. jaką posiada każdy gospodarz, mnoży się przez 4, ilość bydła kategorii 2. przez 2, trzody zaś liczy się każdą sztukę jako 1; każda zatem sztuka kategorii 1-szej przedstawia cztery jednostki bydłowe, drugiej dwie, trzeciej jedną. Jeżeli przeto pewien gospodarz posiada 2 konie, 3 krowy, 2 cieląt i 2 źrebiąt, razem 9 sztuk, posiada on $8 + 12 + 4 + 4 = 28$ jednostek bydłowych. Te rachunki ma zestawzić wójt, od którego się wymaga, aby sam zrozumiał i innych przekonał, że, jeżeli ma jedną krowę, to we właściwej rubryce ma zapisać 4! A jakże łatwo o obudzenie podejrzliwości, że tu idzie o jakieś podatkowe cele!

Uskuteczniwszy te rachunki i zapiski co do wszystkich gospodarzy, którzy w gminie mają bydło wymienionych gatunków, oblicza się sumę, nie sztuk bydła, lecz jednostek bydłowych. Teraz ma przełożony obszar gminnego, więc w gminie wiejskiej wójt, obliczyć, jaka ilość soli przypada na jedną jednostkę bydłą, co otrzymuje się przez podzielenie cyfry kontyngentu soli, wyznaczonego na daną gminę, przez sumę jednostek bydłowych. Gdyby na jedną jednostkę wypadło więcej niż 2 klgr., przyjmuje się do rachunku tylko 2 klgr. jako największą ilość soli na jedną jednostkę. Ażeby otrzymać ilość soli, jaką może zakupić poszczególny gospodarz, mnoży

się cyfrę, przypadającą z powyższego obliczenia, przez sumę jednostek bydłych, jakie posiada poszczególny gospodarz.

Dla ułatwienia tych obliczeń dostaje zarząd gminy u oddziałów c. k. straży skarbowej gotowy formularz o 19 rubrykach. Znajdują się tam między innymi rubryki o takich napisach: „Ilość roczna soli bydłej, która z ilości, gminie na rok wyznaczonej, przypada na tego gospodarza stosownie do ilości jego jednostek bydłych w granicach ilości maksymalnej 2 klgr. na każdą jednostkę bydłą“, albo „wymiar (wypadający z potrącenia ilości soli, wykazanej w kolumnie 13, z ilości soli bydłej, podanej w kolumnie 12), aż do którego gospodarz ten w roku 18.. może przez podpisaną gminę żądać i dostać soli bydłej“.

Rejestry te są podstawą dla zamówienia soli, a zarazem kontrolą, że dla tej gminy potrzeba rzeczywiście tyle soli, ile zamówiła, a zapisuje się w nich także czynność rozdziału soli między poszczególnych gospodarzy. Do 31. grudnia każdego roku ma naczelnik gminy oznajmić interesowanym, jaką ilość soli dla nich wyznaczono, podać im miesiąc, w którym na tę gminę przypada kolej poboru i wezwać ich, ażeby najpóźniej do dnia 10. miesiąca przed miesiącem poboru oświadczyli, czy i jakiej ilości z wydzielonej im soli żądają.

Po upływie tego terminu sporządza przełożony, według doręczonego mu wzoru sumaryczne zamówienie w cyfrze tak zaokrąglonej, ażeby cyfra, ilość zamówioną stanowiąca, była przez 50 podzielna.

Zamówienie to winien natychmiast doręczyć do Biura kontroli powiatowej c. k. straży skarbowej, która ma zamówienie to zbadać, myłki sprostować i po udzieleniu aprobaty najpóźniej w ciągu 48 godzin odesłać napowrót przełożonemu gminy.

Potwierdzone tak zamówienia winny gminy, które sól pobierają bezpośrednio z c. k. Składow, do jej wydawania przeznaczonych, złożyć w tych składach, gdzie zaś spedyca odbywa się kolejną, winny je nadesłać, najpóźniej do 10. dnia miesiąca poboru, do Biura solnego Krajowej Dyrekcji głównej austriackich kolei rządowych we Wiedniu, któremu powierzona została spedyca soli bydłej z wyłączeniem wszelkich innych spedytorów i pośredników.

Dla ułatwienia transportu soli pełnymi wagonami, może kilka gmin się połączyć i zamawiać wspólnie, w takim razie sporządza się odpowiednią konsygnację i t. d.

Do zamówienia należy dołączyć gotówkę, koszta przewozu i opakowania opłaca się zwykle z dołu przez powiątek pocztowy.

Biuro solne, względnie c. k. skład soli sporządza cedulę kontrolną, której jeden egzemplarz dołącza do przesyłki, drugi przesyła właściwemu funkcjonaryuszowi skarbowemu, wymienionemu w zamówieniach, a względnie w cedulach kontrolnych.

Za przybyciem soli do ostatniej stacji kolei, winien ją przełożony gminy (obszaru gminnego), względnie pełnomocnik kilku gmin odebrać, pod osobistą odpowiedzialnością przewieźć do miejsca przeznaczenia i przechować w zamkniętym składzie, jakoteż niezwłocznie o nadejściu przesyłki zawiadomić oznaczonego w cedule kontrolnej funkcjonariusza skarbowego i podać czas dogodny do wykonania czynności urzędowych, t. j. obejrzenia przesyłki i oderwania z worków pieczęci plombowych. Funkcjonaryusz skarbowy winien w ciągu 24 godzin potwierdzić odbiór zawiadomienia i oznaczyć dzień i godzinę wykonania swych czynności, z których spisuje się protokół i t. d. Teraz dopiero może wójt przystąpić do rozdziału soli między gospodarzy, — którzy ją zamówili, — na podstawie obliczeń i wykazu, na wstępie omawianego.

Sól można zamawiać tylko w przepisany terminie i odrazu w całej na ten rok potrzebnej ilości.

Rozporządzenie to uległo znacznym zmianom wskutek rozporządzenia Ministerstwa Skarbu z d. 28. grudnia 1894 l. 244 Dz. p. p. i to w dwóch kierunkach. Wprowadza ono bowiem sprzedaż soli pośrednią przez c. k. składy solne i pewne ułatwienia w sprzedaży bezpośredniej.

Reprezentacyom powiatowym i gminnym, Wydziałom krajowym, Radom kultury krajowej, stowarzyszeniom gospodarskim i innym korporacyom może Ministerstwo Skarbu udzielić

koncesyi na urządzenie „c. k. składu soli dla bydła“, na podstawie deklaracyj odnośnych gmin, względnie obszarów dworskich, zawierających zrzeczenie się prawa bezpośredniego poboru soli. Skład taki ma być urządzony wedle przepisów, w rozporządzeniu oznaczonych, może obejmować co najwyżej jeden powiat sądowy, ma posiadać wszystkie potrzebne rekwizyta jak wagi i t. p., oraz kierownika odpowiedzialnego.

Na podstawie wykazów bydła i jednostek bydłęcych, sporządzanych przez przełożonych obszarów gminnych, zakupuje sól zarząd składu, sprowadza ją przy zachowaniu wszystkich formalności, w poprzednim rozporządzeniu określonych, i następnie sprzedaje tę sól częściowo po cenie za klgr., z góry oznaczonej i przez Ministerstwo Skarbu zatwierdzonej, wprost poszczególnym gospodarzom. Ci mogą zakupować sól częściowo w dniach, na to oznaczonych, aż do ilości, na nich z repartycyi przypadającej, w tym celu wykazać się winni przekazem na sól, wystawionym przez urząd gminny na podstawie owych obliczeń i rejestrów, które przełożony gminy co roku sporządza. Na przekazie tym notuje kierownik składu ilość soli pobranej, a dla kontroli tych przekazów ma kierownik składu odpisy wykazów gminnych z wszystkich gmin, które w tym składzie sól pobierają. Sprzedaż soli odbywa się do 15. grudnia. W czasie od 15. do 31. grudnia odbywa się skontrolowanie składu i rewizya przez organy skarbowe. Prócz tego jeszcze raz w roku musi być każdy skład skontrolowany przez organy skarbowe. Kierownik składu ma obowiązek utrzymywać w dokładnej ewidencji stan składu, za pomocą kilku wykazów robić dokładne zapiski wydanej soli, potwierdzać na przekazie solnym każdą ilość soli sprzedanej.

Koszta składu, kierownika i potrzebnej służby znalazłyby pokrycie w podwyższonej cenie soli, lecz w takim razie zachodzi pytanie, czy sól za klgr. nie wypadnie zbyt drogo, ze względu na jej jakość, czy więc nie byłoby praktyczniej zrzec się tej soli a natomiast zaopatrywać się dla bydła w okruszki soli kuchennej i sól w bryłach u handlarzy prywatnych.

Ułatwienia w bezpośrednim zakupie, zaprowadzone rozporządzeniem z d. 28. grudnia polegają na tem, że:

1. znosi się podział na 8 grup, dopuszczanych dotąd kolejno w oznaczonym czasie do zakupu soli; odtąd mogą wszystkie gminy sól zamawiać w czasie od dnia 1. stycznia do 15. grudnia;

2. jeżeli funkcyonaryusz skarbowy w ciągu dwóch dni po otrzymaniu zawiadomienia o nadeszłej do gminy przesyłce soli nie wykona zleconej sobie czynności urzędowej, może przełożony gminy (obszaru dworskiego) sam oderwać pieczęcie z worów i przystąpić do rozdziału soli.

Postanowienia te, jakkolwiek są bezprzecznie pewnem, chociaż nieznacznem ułatwieniem, nie usuwają jednak trudności, nie uwalniają bowiem zarządów gminnych od uciążliwej manipulacyi, ani nie zwalniają w niczem przepisów bądź co bądź niemiłej kontroli organów skarbowych. Jedynem wyjściem byłoby urządzenie sprzedaży soli w ten sposób, ażeby w każdym powiecie był przynajmniej jeden skład soli dla bydła, utrzymywany przez rząd, z którego by mogła korzystać ludność rolnicza za poświadczeniem ilości posiadanego bydła, wystawionem przez urząd gminny, względnie przez przełożenie obszaru dworskiego.

W tym też kierunku oświadczają się Wydziały powiatowe i niektóre gminy. Wydział powiatowy grybowski wniósł na ręce Wydziału krajowego (LW. 72.128) petycję do Wysokiego Sejmu z wnioskiem na uchwalenie następującej rezolucyi:

„Wzywa się c. k. Rząd, aby odnośnie do ustawy z dnia 30. marca 1893 (Nr. 65. Dz. p. p.) i z dnia 14. grudnia 1893 (Nr. 175. Dz. p. p.) o sprzedaży soli bydłowej — wydał inne rozporządzenia wykonawcze, a w szczególności rozporządzenia, ułatwiające hodowcom pobór soli bydłowej w ten sposób, iżby w każdym mieście powiatowem utworzył magazyn soli bydłowej i oddał takowy w zarząd c. k. Straży skarbowej, któraby była umocowaną sprzedawać wprost

hodowcom bydła sól bydłęcą w minimalnej ilości 50 klgr. za przedłożeniem odnośnego certyfikatu Zwierzchności gminnej, potwierdzonego przez c. k. Starostwo“.

Petycję tę poparły Wydziały powiatowe w Dąbrowie, Nadwórnem i Sokalu.

W myśl przytoczonej na wstępie uchwały Wys. Sejmu, zakomunikował Wydział kraj. treść spostrzeżeń Wydziałów pow. Komitetom c. k. Towarzystwa gospodarskiego we Lwowie i Towarzystwa rolniczego Krakowskiego z prośbą o wydanie opinii, w jakim kierunku należałoby zmienić rozporządzenie wykonawcze do ustawy z d. 30. marca 1893 (l. 65. Dz. pp.), a skoro otrzyma od nich odpowiedź, przystąpi do przedstawienia c. k. rządowi konkretnych wniosków w tej sprawie w kierunku wyżej wskazanym, na razie zaś Wydz. kraj. wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić następującą rezolucję: Sejm wzywa c. k. Rząd, ażeby rozporządzenia wykonawcze z d. 20. grudnia 1893 l. 176 Dz. pp.; i z d. 28. grudnia 1894 l. 244 Dz. pp. do ustawy z d. 30. marca 1893 l. 65 Dz. pp. względnie z d. 14. grudnia 1893 l. 175 Dz. pp. zmienił w sposób, odpowiadający stosunkom gmin naszego kraju tak, aby umożliwić naszej ludności korzystanie z dobrodziejstw wymienionych ustaw, a zarazem, żeby przez uchylenie lub zmianę przepisów o opakowaniu i przewozie zakupionej soli dla bydła zbliżyć ostateczną jej cenę do ceny, w ustawie wskazanej.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Lwów dnia 11. stycznia 1895.

Marszałek krajowy:

Sanguszko w. r.

Sprawozdawca:

Romanowicz w. r.

Członek Wydziału krajowego.